

ETIKA KAO KULTURA ZANIMANJA SA OSVRTOM NA ETIČKI KODEKS ARHIVISTA

Jovan Popović*

UDK: 930.25:343.54

Jovan Popović: Etika kao kultura zanimanja sa osvrtom na etički kodeks arhivista. Tehnički in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja, Maribor 8/2009, str. 149–164.

Izvirnik v srbsčini, izvleček v srbsčini in angleščini, povzetek v angleščini.

Postojanje jedne države i njena kultura ne može se zamisliti bez istorijskih dokumenata koji će to posvedočiti. Kultura i njena dobra su jedan od najvažnijih segmenata države i njenih građana. Arhivska građa je kulturno dobro, a njena zaštita preduslov za trajan proces obogaćavanja ljudi. Čovek bez svoje kulture-istorije, svoga porekla i nasleđa je otuđen, izgubljen u najgrubljem smislu značenja pogodan za tlačjenje. Arhivska građa je večiti izvor crpljenja istorije. Upravo i zbog toga arhivska građa mora uživati posebnu zaštitu. O tome se staraju pre svih zaposleni u arhivima i registraturama.

UDC: 930.25:343.54

Jovan Popović: Ethics as a Culture of Profession Regarding the Archivists' Code of Ethics. Technical and Field Related Problems of Traditional and Electronic Archiving. Conference Proceedings, Maribor 8/2009, pp. 149–164.

Original in Serbian, abstract in Serbian and English, summary in English.

Culture and its assets create one of the most important segments of every state and its citizens. Archival material is a cultural asset, thus its preservation becomes the precondition for a continuing process of enrichment of people. A human being, without its culture and history, its past and heritage becomes alienated, lost and a subject to every kind of abuse. Archival material represents an everlasting source for historical research. That is why it has to be protected, first and foremost by the experts employed in archival institutions and by those working in the archives creating organizations. Each state regulates this area by adopting archival laws and bylaws.

Ključne besede: etika, kultura, morala, odvetnici, sodnici, lekarnarji, arhivisti, arhivsko gradivo, Etični kodeks arhivistov, pravo, humano pravo, naravno pravo, zaštita arhivskega gradiva in arhivista, mesto in vloga arhivista in arhiva v družbi in sistemu.

Etika je grčki izraz što znači nauka o moralu »o čudoređu« kao jednom od oblika ideologije, o biti morala, o zakonima njegovog istoriskog razvitka i o ulozi morala u društvenom životu. To takođe može da ima značenje »sistem normi ponašanja ljudi, njihove obaveze u odnosu na društvo, svoju klasu, domovinu čovečanstvo i posebno jednog prema drugom«. ¹ Po Aristotelu etika označava raspravu o moralu (o vrlini, dobru, sreći i sl.), kojom se utvrđuje sadržaj tih pojmova.

Najbitnije grane etike bi bile: nauka o moralu, kao postojećim običajima i moralnim shvatanjima i etologija-učenje o kriterijumima ili merilima za utvrđivanje šta zaista jeste dobro (ispravno) a što zlo (neispravno). Takva podela bez obzira na dugovekovnu razrađenost ove vrlo bitne nauke koristi se i dan danas.

* Jovan P. Popović, advokat i publicista, Bulevar Despota Štefana 34/4, Beograd, Srbija.

¹ Rječnik stranih riječi, izraza i kratica-Državno izdavačko preduzeće Hrvatske, Zagreb, 1951.

Etika je področje kojim je arhivistika nedavno počela da se bavi, pa je utoliko teže objasniti cilj i osnovne pojmove, kao i razmotriti odnos etike i arhiva, elaborirati šta je etički kodeks i zašto je arhivima potrebna etika.² Cilj i želja etike u arhivskoj delatnosti bila bi da se zajednički unapredi struka, koja igra izuzetno važnu ulogu u društvu svake države.

Etika, kao grana filozofije, definiše se kao nauka o ponašanju, koja traži idealan oblik ispravnog ponašanja, razmatra način na koji se ljudi odnose jedni prema drugima, bavi se poštenjem, odgovornošću, traganjem za savršenstvom, lojalnošću i integritetom i građanskom odgovornošću. Ona definiše i opisuje valjano ponašanje osobe. Etiku treba saznati radi svesnog i odgovornog delovanja. Etiku interesuje da li je nešto dopušteno ili nije, i koja načela čine pozadinu ideje dobra i zla. Etika objašnjava načela na kojima su zasnovani ispravni postupci, ali ne daje konkretna pravila za svaki slučaj pojedinačno.³ Pod etikom podrazumevamo načelo pravilnog ili dobrog ponašanja i sastav vrednosti, pravila ili standarde koji regulišu ponašanje članova jedne zajednice.⁴

U rasuđivanju, kod donošenja odluke, etika nam pomaže i upućuje za koju se alternativu treba opredeliti, uvodi nas u stečene principe društveno prihvatljivog ponašanja. Etika nije primena zakona, jer se to podrazumeva. Kod etike treba imati sposobnost razmišljanja i rasuđivanja o svetu koji nas okružuje. Isto tako, moral i etika, bez obzira što nisu jedno te isto, imaju dosta sličnosti u značenju.

Moral se bavi motivima delovanja i odnosi se na običaje i postojeću praksu, dok se etika više odnosi na razmatranje ovih postupaka. Pošto je etika vrlina, čovekov izbor je onaj između dobrog i lošeg.⁵ Svaki razuman čovek, a to je gro čovečanstva, bez obzira na funkciju i zanimanje, može da razlikuje šta je dobro a šta zlo i da na osnovu toga i donosi odluke. U humanističkoj etici, sam čovek je onaj koji postavlja normu i koji je subjekt normi, on je njihov formalni izvor. Dobro je ono što je za čoveka dobro, a zlo je ono što mu šteti. Na pitanje, šta je u datoj situaciji ispravan postupak, odgovor će dati etika.

Ne samo nabrojane činjenice, koje bi svaki zaposleni u arhivskoj struci morao znati, već i svi subjekti koji su u vezi sa arhivskom građom i registratorskim materijalom, moraju »imati na umu« pre svega domaće pozitivno pravno arhivsko zakonodavstvo i još dosta drugih pravnih akata - manje više internog karaktera. Sve to moraju imati »pri ruci«, jer se samo njihovom striktnom primenom u praksi stvaraju preduslovi za zaštitu arhivske građe.

Pre nego što se pređe na upoznavanje sa osnovnim arhivskim pojmovima, odnosno razjašnjenje šta se smatra arhivskom građom, a šta registratorskim materijalom, ocenjeno je, da je, bar za nekoliko konkretnih, bitnih društvenih delatnosti potrebno iskazati njihova prava i obaveze kroz »svoje« kodekse, da bi se lakše prikazao Kodeks arhivista, uzeti su za primer kodeksi sudija, advokata i lekara. Zajednički cilj profesija koje smo nabrojali, pa i drugih su: humanost, zakonitost, savesnost, ljudskost, istina, stručnost, pravičnost, principijelnost i doslednost.

---

² Dr. Živana Hedbeli: »Arhivi i etika« časopis »Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja«-Maribor, 2008.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

Kodeks po pravilu obrađuje na potpun i sistematski način jednu oblast ili granu delatnosti. Oni imaju svoja pravila kojih se moraju pridržavati i poštovati. Onaj koji se ne pridržava tih propisanih normi, ne može pripadati toj asocijaciji.

Ići ćemo po redosledu, kako su profesije i navedene.

Sudije. Budući da profesija sudije podrazumeva stručnost, savesnost i humanost i da odlučuju o »životu i smrti« (mada je kod nas smrtna kazna zamenjena vremenskom kaznom), slobodi i neslobodi, svojini i imovini, ljudskim pravima i patnjama, istini i laži, upotrebi i zloupotrebi prava, ustavnosti i zakonitosti. Društvo sudija Srbije, »sa osećanjem odgovornosti za javno poverenje koje im je ukazano i ugled profesije kojom se bave«, utvrdilo je Kodeks sudijske etike na nivou republike Srbije. Načelne odredbe tog Kodeksa predviđaju da sudija treba da bude: nezavisan, profesionalan, slobodan, hrabar, pravedan, doličan, nepodmitljiv, posvećen funkciji koju obavlja, apolitičan i odan Kodeksu.

Dobro je što je »visoka funkcija sudija«, čija je nadležnost utvrđena ustavom i zakonima, našla za shodno da propiše, šta je i prirodno, humano, ljudsko, a pre svega profesionalno da i za svoju profesiju utvrdi Kodeks, čijih se odredbi sudije moraju pridržavati. Kodeks je postao »filozofija i način života svih sudija«.

Znamo da je rad suda javan. Po pravilu, to propisuju i ustavne odredbe svake civilizovane zemlje. Pošto je sistemskim, parničnim i drugim zakonima propisano kada sudski organi (sudska veća) isključuju javnost, to i nema potrebe da takvu odredbu predviđaju ustavi. Navešćemo neke od primera koje predviđaju zakoni Republike Srbije. U Zakonu o braku i porodici »Službeni glasnik SRS«, br. 22/80 i 11/88 i »Službeni glasnik RS«, br. 22/93, 35/94 i 29/2001, u sporovima osporavanja ili utvrđivanja oćinstva, bračnim sporovima i dr. isključena je javnost; u Zakonu o parničnom postupku »Službeni glasnik RS« br. 125/2004. godine, članom 308 je omogućeno »da sud može isključiti javnost za glavnu raspravu ili samo za jedan njegov deo ako to zahtevaju interesi čuvanja službene, poslovne ili lične tajne, i interes javnog reda ili razlozi morala i sl.; i u Zakonu o krivičnom postupku »Službeni list SRJ« br. 70/2001, 68/2002, takođe je propisano da je »glavni pretres javan«, ali od otvaranja zasedanja, pa do završetka glavnog pretresa, veće može u svako doba, po službenoj dužnosti ili po predlogu stranaka, ako je to potrebno radi čuvanja tajne, čuvanja javnog reda, zaštite morala, zaštite interesa maloletnika ili zaštite ličnog ili porodičnog života okrivljenog ili oštećenog, isključiti javnost. Društvo sudija Srbije je kod usvajanja »svog« Kodeksa, svakako imala na umu i ove izuzetno važne propise.

Lekari. Lekari Srbije su usvojili Kodeks profesionalne etike Lekarske komore Srbije (»Sl. glasnik Srbije«, broj 121/2007). Odredbe tog Kodeksa vrlo jasno i izričito naglašavaju šta je životna dužnost lekara. Naime, član 4 predviđa, da je časna »životna dužnost lekara da svoju profesionalnu aktivnost što savesnije, požrtvovanije, humanije i prema svom najboljem znanju, posveti zaštiti zdravlja i lečenja ljudi. U skladu s tim, lekar poštuje ljudski život od njegovog početka do smrti, pruža zdravstvenu zaštitu i poštuje ljudsko telo i privatnost posle smrti«. Lekar je dužan da pomoć pruža svima jednako, bez obzira na njegove godine života, spol, rasu, veru, nacionalnu pripadnost, društveni položaj, obrazovanje, socijalno poreklo ili drugo lično svojstvo, pri čemu jednako poštuje ljudska prava i dostojanstvo.

Isto tako, lekari su dužni da čuvaju profesionalnu tajnu (U profesionalnu tajnu spadaju sva saznanja lekara i zdravstvenog osoblja o pacijentu i njegovim ličnim, porodičnim i socijalnim prilikama, kao i sve informacije u vezi sa utvrđivanjem, lečenjem i praćenjem bolesti. Profesionalnu tajnu lekar je dužan da čuva i posle

smrti bolesnika, izuzev u slučaju kad bi to moglo da ugrozi život i zdravlje drugih ljudi.). Životna dužnost lekarske struke je takođe stalno, teoretski i praktično, stručno usavršavanje i primenjivanje najsavremenijih metoda lečenja.

Advokati. Advokatura je izuzetno važna delatnost. Njena prevashodna nadležnost bi bila: zastupanje, odbrana i drugi oblici pravne pomoći u cilju ostvarivanja i zaštite sloboda, prava i drugih interesa građana i pravnih lica. Advokatska komora Jugoslavije donela je Kodeks profesionalne etike advokata (Advokatska komora Jugoslavije, od 22. oktobra 1999. godine - »Službeni list SRJ« br. 43/99). Po tom Kodeksu, advokat, pre svega, ostvaruje i štiti interese klijenata, ali i služi interesima pravde i obavezan je da svojim profesionalnim i drugim javnim delovanjem i ličnim primerom doprinosi vladavini prava i društvu zasnovanom na poštovanju zakona.

Advokat, po pravilu, deluje u domenu ugroženih sloboda i prava i nepoznavanja propisa lica, koja su mu se obratila za pomoć. Naime, advokati, da bi opravdano nosili to ime, u svom radu moraju biti: stručni, samostalni, nezavisni, savesni. Podrazumeva se da moraju biti članovi Advokatske komore i imaju profesionalni ugled, da se služe samo dopuštenim sredstvima, da poštuju i čuvaju tajnu klijenta i dr. Advokatu je zabranjeno reklamiranje kojim bi sticao klijente, zatim bavljenje nespojivim i drugim poslovima.

Advokat mora poštovati sve odredbe Kodeksa profesije kojoj pripada. To je i prirodno, jer je obaveza čuvanja advokatske tajne bitna pretpostavka poverenja klijenata u advokata i nezavisnosti advokatske profesije. Naime, advokat je dužan da čuva kao tajnu sve što mu je klijent poverio ili što je tokom pripreme predmeta ili zastupanja na drugi način saznao ili pribavio, bilo da ga je sam klijent upoznao sa poverljivošću sadržaja, bilo da poverljivost sadržaja proizilazi iz prirode predmeta i brižljive ocene svih okolnosti. Međutim, obaveza čuvanja advokatske tajne postoji sve dok iznošenje poverljivog sadržaja može da povredi interese klijenta ili dok ne nastane okolnost koja advokata oslobađa takve obaveze, bez obzira da li je zastupanje u toku ili je prestalo.

Čuvanje advokatske tajne dozvoljeno je i u slučajevima: kada mu to klijent dozvoli, kada je to neophodno za sprečavanje najavljenog krivičnog dela sa znatnom društvenom opasnošću i kada je to potrebno za odbranu samog advokata. Inače, otkrivanje tajne, ne sme da se upotrebi na štetu klijenta niti u svoju korist ili korist trećeg lica.

Prilikom boravka u Argentini i to u provinciji Čako podnosilac referata imao je priliku da za Dan advokata 29. 08. 2008. godine upozna i porazgovara sa jednim brojem advokata i čestita im praznik struke kojoj i sam pripada. Naime, uglavnom delatnost advokatska je dosta slična svuda u svetu i ima za cilj jedno, a to je, da primenjuje propise i štiti interese svojih klijenata. Tog dana u jednom od listova provincije Čako koja izlazi u Rezistenciji, glavnom gradu te Provincije bilo je više naslova vezanih za advokaturu.

Jedan Rimokatolički sveštenik je svakodnevni kolumnista, dopisnik jednog dnevnog lista. Njegovo ime je padre Jose Ceshi. Za dan advokata napisao je u antrefileu članak pod naslovom »Dobar dan Čako-advokati« i uz komentar izdvojio i preneo deset zapisanih advokatskih zapovesti priznatog Urugvajskog pravnika Eduarda J. Couture. Ovih deset preporuka imaju internacionalnu vrednost i važe za

sve koji obavljaju advokatsku profesiju. Kamo sreće da ih imaju u rukama i studenti prava, kada misle na svoju profesionalnu budućnost⁶.

Ova kratka »iznošenja« delova kodeksa navedenih profesija, uzeta su sasvim slučajno, a mogli su se skoro jednako preuzeti i kodeksi drugih delatnosti. No, razlog zbog čega su ovde uneti delovi kodeksa navedene tri profesije su da bi se iz svakog člana jasno videle obaveze zaposlenih u njima, sa ciljem da jednako pomognu svakom čoveku, u granicama propisanog a mogućeg, i da štite i osavremenjuju svoje delatnosti, opet zbog potrebe čoveka, gde se na prvom mestu iskazuje humanost.

Kod upoređivanja načelnih odredbi kodeksa, zaista je tačno da sve tri navedene profesije, svaka u svojoj delatnosti, iskazuju humanost, a sve u cilju zaštite ljudi, koji se strogo moraju pridržavati propisanih načela etičkih kodeksa svojih zanimanja.

U svakoj civilizovanoj zemlji, arhivska građa i registraturski materijal, štite se domaćim zakonskim i podzakonskim propisima i internim aktima, kao i međunarodnim propisima, koji uređuju ovu oblast izuzetno važne državne i društvene delatnosti. Znači, arhivska građa i registraturski materijal uživaju zakonsku zaštitu.

No, pre svega, treba se podsetiti šta je to arhivska građa, a šta registraturski materijal i koja je uloga arhivista?

Registraturski materijal, kao izvor za arhivsku građu, čini sav izvorni i reprodukovani (pisani, crtani, štampani, fotografisani, filmovani materijal, gde spadaju i svi oblici elektronskih zapisa) ili na drugi način zabeleženi dokumentarni materijal, koji je nastao u registraturama organizacija, ustanova, preduzeća, društava, partija, građansko pravnih lica i istaknutih naučnih, kulturnih, javnih, političkih i drugih ličnosti, pre nego što je iz njega odabrana arhivska građa.

Propisi (u većini zemalja sveta), koji bliže uređuju postupak rada u registraturama, jesu zakoni o kulturnim dobrima, zakoni o zaštiti arhivske građe i što je izuzetno važno, uredbe o kancelarijskom poslovanju.

Dugo se u upravnim strukturama, pa i u privredi, nije shvatalo da kancelarijsko poslovanje predstavlja »nervni sistem«; da je ono u punom smislu uslov za efikasno i uredno poslovanje; da je ono ključ u radu svih subjekata i veoma bogata riznica njihovih saznanja, prakse i iskustava koja se moraju svakodnevno koristiti i izučavati; da bez dobro organizovanog i dobro vođenog kancelarijskog poslovanja nijedan stručni radnik ne bi bio u mogućnosti da planira, obrazlaže, koordinira i kontroliše stručne radnje prilikom obrade pojedinih predmeta; da stanje i sistemi koji se primenjuju u kancelarijskom poslovanju svedoče o stepenu organizovanosti i sistematičnosti rada istih i stepenu kulture odnosa prema dokumentu, a takođe i savremenosti u njihovom ukupnom poslovanju.

---

⁶ Evo tih deset principa-pravila:

- **Učenje.** Pravo se konstantno transformiše, ako ne učiš stalno, svakog dana sve si manje advokat.
- **Mišljenje.** Pravo se uči studirajući, ali se izvršava (obavlja) razmišljanjem.
- **Rad.** Advokatura je jedna teška muka, budući da je servis pravde.
- **Borba.** Moraš se boriti za pravo, ali kada su pravo i pravda u konfliktu bori se za pravdu.
- **Odanost.** Budi odan (lojalan) prema tvojim klijentima.
- **Tolerancija.** Tolerisati tuđu istinu, istom merom kako želiš da tolerišu tvoju.
- **Strpljenje.** Vreme ponekad donosi stvari koje su bez tvoje saradnje.
- **Zaborav.** Advokatura je stalna borba strpljenja. Ako svaka bitka snažno tereti tvoju dušu mržnjom dolazi dan kada život postaje nemoguć. Zaključi bitku i zaboravi brzo tvoju pobjedu isto kao poraz.
- **Veruj.** Advokatura je borba strpljenja. Veruj u pravo kao najviši faktor ljudskog suživota, u pravdu kao normalnu sudbinu prava, u mir kao zamenu dobrobiti pravde i zbog svega toga veruj u slobodu, bez toga nema ni prava ni pravde ni mira.
- **Voli svoju profesiju.** Ponašanje advokata u slučaju da jednog dana tvoj sin traži savet o svojoj budućnosti pokaži ponos kada preporučuješ da postane advokat.

Arhivisti moraju uvek imati na umu da na propise o kancelarijskom poslovanju i propise o arhivskoj građi treba da gledaju kao na komplementarno i međusobno uslovljavajuće, na celinu koja predstavlja pravni sistem u širem smislu zaštite arhivske građe i registraturskog materijala. Samo tako shvaćeni pravni propisi iz ove oblasti i njihovo dosledno primenjivanje u operativnom radu omogućavaju uspešno izvršavanje zadataka, koji imaju za cilj da sadašnjim i budućim generacijama sačuvaju relevantne istorijske izvore, izvore trajne naučne vrednosti. Novi propisi o kancelarijskom poslovanju, trebalo bi da propišu obaveznu primenu automatske obrade podataka, uz jedinstvenu klasifikaciju predmeta po materiji, da bi se obezbedio unifikovani postupak za evidentiranje akata i predmeta, jedinstveni princip za arhiviranje i čuvanje predmeta, odnosno obradu arhivske građe - a time bi se uspostavio jedinstven režim u kancelarijskom poslovanju. Nastoji se da se napravi takav sistem arhiviranja predmeta i obrade arhivske građe, koji bi, preuzimanjem arhivske građe u arhiv, arhivsku građu odmah učinio pristupačnom za korišćenje. Arhivi takođe treba da razmisle da li da prihvate sisteme koje diktiraju savremena tehnička dostignuća, koji su, zato što su savremeni i bili prihvaćeni, potisnuli već proverene tradicionalne sisteme ili neke njihove delove⁷.

Novi oblici dokumenata, koji su rezultat mašinsko-čitljivih, magnetnih, i drugih medija, sve se masovnije stvaraju i na scenu stupa ponovo sintagma »kancelarija bez papira«, koju neuki i neupućeni smatraju vrhuncem savremenog kancelarijskog poslovanja iako svi pokazatelji, i u svetu i kod nas, upravo iznose frapantne podatke o sve većoj masovnosti papira i pored uvođenja savremenih tehnologija u poslovanju. Daskora su mnoge tribine koje su se održavale kod nas i u svetu, pod nazivom »upravljanje dokumentima u informacionim sistemima«, zaobilazile arhive. Savremena generacija, koja je uglavnom nosilac savremenih tehnologija, smatra da je dokument prevashodno roba, a informacije koje pružaju dokumenta predstavljaju jednu od glavnih snaga u oblikovanju društva, ili kako se često čuje - onaj ko upravlja informacijama, upravlja i svetom. Da bi se raspolagalo sa što većim brojem informacija iz dokumenata, uz smanjene troškove manipulacije njima, formiraju se banke podataka sa povećanim kapacitetom čuvanja informacija, do džinovskih razmera. Eksplozija elektronskih dokumenata, koji su kao nosioci podataka u stanju da i pored informacije memorišu i sliku i zvuk, dovela je do njihove neodoljive privlačnosti u savremenom svetu, jer dijalog sa mašinom je krajnje jednostavan. Na taj način dokument se javlja kao dematerijalizovan predmet, koji je iskorišćen za potrebe određenog trenutka ili nekog problema, te gubi svoje izvorno mesto nastanka (jer banke podataka najčešće to ne registruju), postaje suvišan i najčešće je osuđen na uništenje. To je i razlog i bojazan, da će se sve češće čuti ona stara mudrost »ništa što znamo nije sigurno«. A sigurni smo da treba biti zapisano. Pa ipak, treba pristupiti elektronskom načinu poslovanja, jer se njime sve sfere društvene delatnosti, pa i arhivska, bave u dve trećine civilizovanog sveta.⁸

Arhivsku građu čini sav izvorni i reprodukovani ili na drugi način zabeleženi dokumentarni materijal bez obzira na vreme i mesto nastanka. Arhiv grubo rečeno bi bio upravna i kulturno naučna institucija sa brojnim složenim osetljivim i odgovornim funkcijama, u kojoj se po pravilu trajno čuva, obrađuje i daje na korišćenje arhivska građa, kao izvor i dokaz prošlosti. Zaštitu arhivske građe treba poveravati ne samo stručno-nadležnoj arhivskoj ustanovi, već i izuzetno osposobljenim kadrovima, jer

⁷ Jovan P. Popović, *Upućenost i međuzavisnost uprave i arhiva u cilju osavremenjavanja i olakšavanja načina kancelarijskog poslovanja u: Tehnični in vsebinski problemi klasičnoga in elektronskega arhiviranja, Maribor, 2005.*

⁸ Jovan P. Popović, *Uvodno izlaganje povodom jubileja pedesetogodišnjice Arhiva Jugoslavije, Monografija Arhiva Jugoslavije, Beograd, 2000.*

»arhivska građa kao kulturno dobro jednako je vredna koliko i teritorija države koju obrađuje«. Dokumenti koji se čuvaju u arhivima služe da bi se bar jednom ponovo koristili. Koristili od ljudi, bilo onih na koje se istraživana građa odnosi, bilo onih koji se bave naučno-istraživačkim i publicističkim radom. U tome je ponos i slava, sujeta i glas arhivske struke.⁹

Akademik Vlado Strugar, poznati naučnik i priznati istoričar, čovek koji je skoro sedam decenija posetilac i konstantni istraživač arhivske građe po arhivima kako u zemlji tako i u inostranstvu »srastao« sa arhivskom građom i arhivistima je prilikom proslave jubileja 50-ogodišnjice Arhiva Jugoslavije napisao između ostalog kako se oseća srećnim i ponosnim prilikom svakog prelaska praga arhivske ustanove.¹⁰

Nijedan oblik delatnosti ne može se zamisliti bez zakonske regulative jer se njome uređuju sve oblasti društvenog života. U oblasti arhivske delatnosti normativni vid zaštite ima izuzetnu važnost, ne samo zbog velikog broja subjekata: imalaca i stvaralaca arhivske građe, samim time i ogromne količine arhivske građe, već i zbog njene neprocenjive vrednosti. Otuda je razumljivo što svako društvo posvećuje odgovarajuću pažnju arhivskom zakonodavstvu, a time i arhivskoj službi, kao delatnosti od posebnog društvenog interesa.

Upravo zbog toga, svi subjekti koji su u vezi sa arhivskom građom i registraturskim materijalom, moraju imati »pri ruci« državna zakonodavstva, međunarodne propise i još dosta drugih pravnih akata, manje više internog karaktera, jer se samo njihovom striktnom primenom u praksi stvaraju preduslovi za zaštitu arhivske građe. Stoga je neophodno predložiti da se arhivska zakonodavstva usklade, odnosno usaglase sa najnovijim dostignućima u načinu zaštite, sređivanja, valorizacije, izrade informativnih sredstava, korišćenja arhivske gradje, tehnici, tehnologiji, a naročito u primeni i zaštiti novih oblika elektronskih zapisa. Cilj prenošenja iz analognog u digitalni oblik nije samo zaštita i edukacija, već i promovisanje istorijskog nasleđa koje ovim putem postaje dostupno široj javnosti. Na ovaj način, ustanove koje se bave zaštitom arhivske građe, prikazuju rezultate svoga rada, a samim tim i povećavaju njihov uticaj u sferi društvenog i naučnog života.¹¹

Takođe, kao osnov izrade novih propisa iz zakonske delatnosti treba poštovati postojeće kriterijume, koje je iskustvo u dosadašnjem radu potvrdilo kao opravdane; primenjivati preporuke i standarde ICA, gde god je to moguće; poštovati odredbe Međunarodnih konvencija, bez obzira što prioritet imaju domaća zakonodavstva; bliže utvrditi prava i dužnosti stvaralaca i imalaca registraturskog materijala prema građi čiji su stvaraoci ili imaoci; kategorisati status privatnih arhiva kako bi arhivsku

⁹ Dr. Živana Heđbeli, *Zašto (ni)sam ponosna biti arhivista*, u: *Arhivski vjesnik*, Zagreb, 2006.

¹⁰ »Radostan je dolazak naučnikov u Arhiv Jugoslavije... Kroz onoliko listanja i proučavanja arhivskih spisa, naučnik je poslom istraživač a uzgred iznicanim pomislila jedva li ograničen maštar. I dok izdvaja gradivo za sastav sopstvene priče o ljudima i događajima u prošlosti i o radinosti naroda i razvitku društva, uređenosti države i vrstama vladavine, o činocima politike, učesnicima ratovanja, ishodima svekolikog dejstva i borenja za život u miru i slobodi i naučnik je gospodar; prošlost je njegovo kraljevstvo; veliča rodoljublje boraca a prekoreva palost strašljivaca, zamerke izriče monarsima, teško ili blaže okrivljuje vlastodržce, vojskovođe obzirno spominje. Odista, u Arhivu Jugoslavije, naučnik se oseća i pesnikom i vladarom, ujedno prohodiocem duhovne uznesenosti, možda najbolje u samostalnoj moćnosti čovekovoju«, *Monografija Arhiv Jugoslavije 1950-2000*.

¹¹ Svakako da je poznavanje samih arhivalija bitan momenat prilikom donošenja odluke o njihovoj digitalizaciji. Za određivanje kriterijuma po kojima se snima gradja treba uzeti u obzir starost dokumenta kao i njegov značaj za nacionalnu istoriju. Pored toga frekvencija upotrebe, kvalitet snimka kao i mogućnost određivanja metapodataka utiču na odluku o digitalizaciji. Potrebno je pomenuti neke od odlučujućih faktora ovog procesa: prednost ima gradja velike vrijednosti kako bi se očuvala, te rukovanje izvornikom svelo na najmanju moguću mjeru, - digitalizira se ona gradja za kojom postoji velika potražnja, Prihvatljivost nastalih digitalnih oblika, pomoć pri pristupanju digitalnim objektima - indeksi, baze, podataka digitaliziraju se jer u novom formatu takodje predstavljaju pomoć i td... Lidija Kodrić, *Kulturna baština u projektima digitalizacije*, Kladovo, 2007.

građu koja se nalazi u privatnoj svojini evidentirali i njenim stvaraocima i imaocima pružili stručnu pomoć u pogledu njene zaštite, sređivanja, čuvanja, a posebno valorizacije registraturskog materijala; i ponovo treba reći da se arhivska građa i registraturski materijal moraju štititi svim propisanim i dozvoljenim merama kako u redovnim tako i u izmenjenim uslovima.

Koje je to obeležje - značajnost koju arhivisti pripisuju sami sebi i kako ih javnost doživljava? Takođe je dobro znati kakvi su odnosi između arhivista i korisnika i između arhivista i moći. Zaista je i funkcija, odnosno naziv zanimanja arhiviste izuzetno važna stvar. Arhivista mora da bude profesionalac, znalac, svestan i savestan u obavljanju svojih obaveza. I on je u suštini humanista, jer posredno, svojim zalaganjem i znanjem, jednako doprinosi pojedincu i državi u ostvarivanju njihovih prava, pobijanju ili potvrđivanju konkretnih činjenica zbog kojih su mu se i obratili, jer pre svega, on je veza i katalizator ostvarivanja nekog prava ili interesa. Istini za volju, iza arhiviste stoji ne samo ime, zvanje i zanimanje, već arhiv u kojem radi, a samim tim i rukovodstvo te institucije.

Onda je red da se postavi pitanje »Šta zapravo znači biti arhivista? Zapitala bi se dr. Živana Heđbeli. Šta je priroda (bit) arhiviste?« Po čemu arhiviste bilo ko može nepogrešivo da prepozna, kao što medicinare prepoznaju po stetoskopu, krojače po makazama, profesore po zamišljenosti i zaboravnosti, vojnike, policajce, pilote, vatrogasce i sl. po uniformama i epoletama? Takva pitanja postaju sve češća i sve značajnija. Znalo se i to da su arhivisti, gledano unazad, služili vlasti i čuvali im ono što je za vlast bilo bitno. Oni su bili bliski vlasti i moći. To su bili ljudi od poverenja, ljudi iz pozadine, logistika.¹²

Javnost još uvek arhivistu doživljava kroz »stari papir, prašinu, memlu, nečitljive rukopise, razna vrsta jezika i pisama i dr. čiji je jedini cilj čeprkanje po papirima, okrenut prošlosti da bi se došlo do određenog dokumenta i slično.«¹³

Uostalom, društvo se tako i prema njima ponaša i smatra, da ako se neko nije snašao u svojoj profesiji: prosveti, privredi, nauci, politici, diplomatiji, ili recimo čak u voženju kamiona, da je pravo mesto za njega rad u pisarnici ili arhivu. Čudno! Arhivisti su stručni ljudi. Moraju biti ne samo školovani već i praktično obučeni. Arhivistika je nauka. Širom sveta su osnovani arhivistički fakulteti. Arhivisti su spona između ranijih perioda vremena sa modernim vremenima, sa novim tehnološkim razvojem u kojem se primenjuju elektronski oblici zapisa koji se trenutno koriste.

Koliko je puta arhivistu bilo teško kada za stranku nije uspeo da nađe ono što traži, a željeni bi joj dokument pomogao, recimo, da pronađe istinu o roditeljima ili stekne pravo na penziju, povrati oduzeto imanje? Kada to arhivista uspe, i sam se oseća srećnim. Dovoljno je da mu podnosilac zahteva kaže: »Pomogli ste mi i hvala Vam!« Isto tako, arhivista, sređujući arhivsku građu, čitajući dokumente, proživeo je sudbine ljudi na koje se spisi odnose. A kako i ne bi kad nailazi na dokumenta iz kojih proizilazi osećaj nepravde, recimo, zbog odluke suda, kad nailazi na hrabrost junaka pred streljanjem za vreme rata ili na veliki uspeh sportiste, na nečije imenovanje ili razrešenja sa određene funkcije i slično. Isto tako, arhivista se oseća ozarenim kad pronađe dokumenat potreban državi, regionu, opštini ili bilo kojem pravnom licu.¹⁴

Svesni važnosti arhivske delatnosti i ogromne uloge arhivista za istoriju, nauku, pravo, politiku, diplomatiju, kao i za pravna i fizička lica u pronalaženju

¹² Dr. Živana Heđbeli, *Zašto (ni) sam ponosna biti arhivista*, *Arhivski vjesnik*, Zagreb, 2006.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*

dokumenata, koja odlučuju o sudbini ljudi i njihovim stanjima i pravima, arhivisti su smatrali da je potrebno da pripreme i usvoje etički kodeks arhivista.

Moralo je proći skoro pola veka vrlo uspešnog rada Međunarodnog arhivskog saveta, da bi arhivska delatnost po prvi put usvojila Etički kodeks arhivista. Etički kodeks arhivista usvojen je na XIII Međunarodnom kongresu arhivista, juna meseca 1996. godine, što je veliki događaj u arhivskoj struci, a time i u kulturi i nauci. Potrebno je naglasiti da je arhivistika, kao važna oblast ljudske delatnosti, čiji rezultati mogu da doprinesu, kako demokratizaciji društvenih odnosa, tako i ostvarenju ljudskih prava i sloboda sa aspekta mogućnosti korišćenja informacija iz pohranjene i sredene arhivske građe. Usvajanje Etičkog kodeksa arhivisti smatraju »svojevrsnim vidom *Hipokritove zakletve*«, iako mu u stručnoj i drugoj literaturi nije dat odgovarajući značaj, zaštita nema opravdanja. Arhivisti polaze od pretpostavke da je za njih izuzetno važno da se u svakodnevnoj praksi primenjuju sve odredbe Kodeksa, kao uslov bez koga se ne može, a oni van struke, u centrima moći, nemaju pravilnu predstavu o značaju arhivske građe, pa ignorišu bilo kakve promene i domete.¹⁵ Upravo, i zbog toga, arhivisti su ti koji moraju imati i odigrati važnu ulogu u potpunosti i pravilnoj primeni Kodeksa.

I to je jedan od razloga da se tekst Etičkog kodeksa arhivista od 10 principa - tačaka, svakako sa bližom razradom, svakog od njih, unese u ovaj rad, koji će biti publikovan u prestižnom u arhivskoj delatnosti u svetu poznatom časopisu »Tehnični i vsebinski problemi klasičnoga in elektronskoga arhiviranja«, čime će doći do ruku pre svih onima kojima su i najpotrebniji, a zatim i kod poštovalaca nauke i kulture.

1. Arhivisti čuvaju integritet arhivske građe i tako garantuju da će ona ostati trajno i pouzdano svedočanstvo prošlosti.

Primarni zadatak arhivista je obezbeđivanje integriteta dokumenata koji su im povereni na brigu i čuvanje. U izvršavanju ove dužnosti, oni moraju da vode računa o legitimnim, iako ponekad međusobno suprotstavljenim, pravima i interesima poslodavaca, vlasnika, osoba koje se spominju u dokumentima i korisnika, prošlih, sadašnjih i budućih. Objektivnost i nepristrasnost arhivista su mera njihove profesionalnosti. Oni moraju da se odupiru svakom pritisku, bez obzira odakle dolazio, kojem je cilj manipulacija svedočanstvom ili prikrivanje ili iskrivljavanje činjenica.

2. Arhivisti vrednuju, odabiraju i čuvaju arhivsku građu u njenom istorijskom, pravnom i administrativnom kontekstu, uz poštovanje principa provenijencije, omogućavajući tako da se očuvaju i jasno uoče izvorni odnosi među dokumentima.

Arhivisti deluju u skladu s opšteprihvaćenim načelima i praksom. Arhivisti moraju da obavljaju svoje zadatke i funkcije u skladu s arhivističkim načelima kada se radi o: nastajanju, rukovanju i raspolaganju registraturskom i arhivskom građom, uključujući elektronske i multimedijalne zapise, zatim o odabiranju i preuzimanju dokumenata radi njihovog konačnog smeštaja u arhive, kao i o bezbednosti, čuvanju i

---

¹⁵ I sam autor je imao zadovoljstvo da u svojstvu šefa arhivske delegacije SRJ, određene od strane Savezne vlade, kao učesnik Kongresa i predstavnik »A« kategorije Međunarodnog arhivskog saveta uzme učešća u njegovom radu podnoseći »svoj« koreferat. Na tom veličanstvenom međunarodnom skupu prisustvovalo je preko 3000 učesnika iz svih zemalja sveta.

zaštiti arhivske građe o kojoj brinu, te o sređivanju, opisivanju, objavljivanju i obezbeđivanju dostupnosti dokumentima.

Arhivisti moraju da vrednuju dokumente nepristrasno, da svoj sud zasnivaju na temeljnom poznavanju administrativnih potreba svojih ustanova, kao i politike prijema arhivske građe u njima. Oni treba da sređuju i opisuju dokumente odabrane za čuvanje u skladu s arhivističkim načelima (naročito s načelom provenijencije i načelom prvobitnog reda) i opšteprihvaćenim standardima, što je pre moguće. Arhivisti treba da preuzimaju arhivsku građu u skladu s ciljevima i mogućnostima svojih ustanova. Ne smeju da zahtevaju ili da prihvataju preuzimanje građe kada bi to moglo da ugrozi integritet ili bezbednost dokumenata; treba da sarađuju, kako bi obezbedili najprikkladniju zaštitu i uskladištenje dokumenata. Arhivisti treba da sarađuju u cilju povraćaja odnesene arhivske građe.

3. Arhivisti treba da sačuvaju autentičnost dokumenata tokom arhivske obrade, zaštite i korišćenja.

Arhivisti moraju da obezbede da arhivska vrednost dokumenata, uključujući i elektronske ili multimedijalne zapise, ne bude umanjena u toku arhivističkog rada na odabiranju, sređivanju i popisivanju, zaštiti i korišćenju. Svako odabiranje sprovodi se u skladu s pažljivo utvrđenim postupcima i kriterijumima. Zamena originala drugim oblicima treba da se izvrši u svetlu pravne, istinite i informativne vrednosti dokumenta. Korisniku treba saopštiti da su dokumenti, čije korišćenje podleže ograničenjima, privremeno sklonjeni iz fascikle.

4. Arhivisti treba da obezbede kontinuiranu dostupnost i razumljivost dokumenata.

Arhivisti odabiraju dokumenta za trajno čuvanje ili za uništenje prvenstveno da bi sačuvali bitno svedočanstvo o delovanju osobe ili ustanove koja ih je stvorila ili prikupila, istovremeno vodeći računa da se interesi istraživača menjaju. Arhivisti moraju da budu svesni da preuzimanje dokumenata sumnjivog porekla, ma kako da su zanimljiva, može da podstiče nezakonitu trgovinu. Oni treba da sarađuju sa svojim kolegama i službama nadležnim za hvatanje i gonjenje osoba osumnjičenih za krađu arhivske građe.

5. Arhivisti treba da vode dokumentaciju o svojim aktivnostima na obradi arhivske građe, kako bi mogli da ih obrazlože.

Arhivisti treba da se zalažu za pravilnu primenu kancelarijskog poslovanja tokom životnog veka dokumenata i da sarađuju sa stvaraocima registratorske građe pri upotrebi novih oblika zapisa i prakse uvođenja novih informacionih tehnologija. Oni ne treba da brinu samo o prikupljanju postojećih dokumenata, već i da obezbede da se u postojeće informacione i arhivske sisteme od samog početka ugrade odgovarajući postupci, koji će omogućiti da se vredni dokumenti sačuvaju. Arhivisti koji pregovaraju sa ovlašćenim službama ili s vlasnicima o predaji dokumenata, treba da obezbede da odluka bude zasnovana, kad god je to primenljivo, na punom uvažavanju sledećih elemenata: ovlašćenju za predaju, poklon ili otkup; na finansijskom dogovoru i koristi; na planu za sređivanje i obradu; na autorskom pravu i uslovima korišćenja. Arhivisti treba trajno da čuvaju dokumenta o preuzimanju arhivske građe, o čuvanju i celokupno obavljenom arhivskom radu na njoj.

6. Arhivisti treba da promovišu najširu moguću dostupnost arhivske građe i obezbede jednaku uslugu svim korisnicima.

Arhivisti treba da izrađuju odgovarajuća opšta i posebna informativna sredstva za svu arhivsku građu koju čuvaju. Oni treba nepristrasno da pružaju savete i da koriste sva raspoloživa sredstva, kako bi svima obezbedili ujednačeni nivo usluga. Arhivisti treba da nastoje da pomognu, da ljubazno odgovaraju na sva razumna pitanja koja se odnose na arhivsku građu koju čuvaju i da podstiču njeno korišćenje u najvećoj mogućoj meri, u skladu sa politikom ustanove, zaštitom građe, zakonskim odredbama, pravima pojedinaca, kao i sporazumima sa darodavcem. Potencijalne korisnike treba da obaveste o postojećim ograničenjima kod korišćenja i da ih pravedno primenjuju. Arhivisti treba da suzbijaju nerazumna ograničenja u pristupu i korišćenju arhivske građe; moraju, međutim, da predlože ili prihvate jasno utvrđena ograničenja s privremenim trajanjem kao uslovom za preuzimanje. Oni treba da se strogo pridržavaju i nepristrasno primenjuju sve dogovore postignute u trenutku preuzimanja arhivske građe ali, u interesu liberalizacije pristupa, oni bi morali da dogovore uslove ugovora kada se okolnosti promene.

7. Arhivisti treba da poštuju i pravo na pristup arhivskoj građi i pravo na privatnost i da postupaju u skladu sa relevantnim zakonodavstvom.

Arhivisti treba da zaštite privatnost pravnih i fizičkih lica, kao i državnu bezbednost, bez uništavanja informacija, naročito kada se radi o elektronskim zapisima gde su promene i brisanje podataka uobičajena praksa. Oni moraju da poštuju privatnost osoba koje su stvorile dokumenta, ili na koja se dokumenta odnose, naročito kada te osobe nemaju uticaja na odluke o korišćenju i raspolaganju dokumentima.

8. Arhivisti treba da koriste posebno poverenje koje im je ukazano za dobro svih, te da izbegavaju da upotrebljavaju svoj položaj za neopravdano sticanje vlastite ili bilo čije dobiti.

Arhivisti treba da se suzdržavaju od svih aktivnosti koje bi mogle da ugroze njihov profesionalni integritet, objektivnost i nepristrasnost. Ne smeju iz svoje delatnosti da izvlače finansijske ili druge lične koristi koje bi bile štetne za ustanove, korisnike i kolege. Arhivisti ne smeju za sebe da prikupljaju originalna dokumenta ili da učestvuju u bilo kakvoj trgovini dokumentima. Treba da izbegavaju delatnosti koje bi u javnosti mogle da izazovu utisak sukoba interesa. Arhivisti mogu da koriste arhivsku građu svoje ustanove za lična istraživanja i objavljivanje, samo ukoliko se takav posao obavlja pod istim uslovima pod kojima rade ostali korisnici arhivske građe. Ne smeju da otkrivaju ni da koriste informacije do kojih su došli radom na arhivskoj građi kojoj je pristup ograničen. Ne smeju da dopuste da njihov lični interes za istraživanje ili objavljivanje dođe u sukob sa profesionalnim ili administrativnim obavezama zbog kojih su zaposleni. Kada koriste arhivsku građu svoje ustanove, arhivisti ne smeju da koriste svoje saznanje o neobjavljenim rezultatima pojedinih istraživača a da ih prethodno ne obaveste o svojoj nameri da se njima posluže. Arhivisti mogu da iznose svoje ocene i mišljenja o radovima drugih u svojoj oblasti, uključujući i radove nastale na osnovu dokumenata koji se čuvaju u njihovim institucijama. Arhivisti ne smeju da dopuštaju nikome izvan svoje struke da se meša u njihove poslove i obaveze.

9. Arhivisti moraju da nastoje da dostignu najviši profesionalni nivo sistematičnim i stalnim obnavljanjem znanja iz oblasti arhivistike i razmenom rezultata svojih istraživanja i iskustava.

Arhivisti treba da nastoje da razvijaju svoje stručno znanje i da se osposobljavaju, da doprinose napretku arhivistike i da obezbede da oni, čije obrazovanje ili obuku nadgledaju, budu osposobljeni za kompetentno obavljanje svojih zadataka.

10. Arhivisti treba da unapređuju zaštitu i korišćenje svetske arhivske baštine kroz saradnju s pripadnicima vlastite i drugih struka.

Arhivisti treba da nastoje da poboljšaju saradnju i da izbegavaju sukobe s kolegama, da rešavaju probleme podsticanjem poštovanja arhivističkih standarda i profesionalne etike. Arhivisti treba da saraduju s predstavnicima sorodnih struka u duhu međusobnog poštovanja i razumevanja.

Etički kodeks arhivista postavlja visoke standarde ponašanja u arhivskoj struci. On nove članove arhivske struke upoznaje sa novim standardima, iskusne arhiviste podseća na njihove profesionalne odgovornosti, a kod javnosti podstiče poverenje u struku. Pod pojmom »arhivist« u Kodeksu su obuhvaćeni svi koji su odgovorni za nadzor, preuzimanje, obradu, čuvanje, zaštitu i rukovanje arhivskom građom. Ustanove i arhive treba podsticati da prihvate politiku i praksu koja će olakšati implementaciju ovog Kodeksa. Cilj Kodeksa je da članovima struke pruži etički okvir ponašanja, a ne određena rešenja za pojedinačne probleme. Implementacija kodeksa zavisi od arhivskih ustanova i stručnih udruženja i može se sprovesti putem obrazovanja, kao i utvrđivanjem određenih smernica u slučaju nedoumica, istraživanja neetičkog ponašanja i, ukoliko je potrebno, primene sankcija.

Ono što inicira, a što je već duže vreme postao imperativ za efikasan rad kako za potrebe registratura, tako i za potrebe arhiva, je neophodnost reforme kancelarijskog poslovanja i starih registratorskih sistema koji nameću nova i savremena tehnološka dostignuća. Rad registratura u savremenim uslovima, treba da počiva na primeni savremenih informatičkih tehnologija, koje omogućavaju brzu komunikaciju i potrebu zadovoljavanja sve brojnijih zahteva javnosti za informacijama koje se za njima postavljaju. Sa ovim, zapravo, želimo da kažemo sledeće: osavremenjavanje kancelarijskog poslovanja je neophodno; praćenje nastanka novih dokumenata takođe; upoznavanje i uvođenje savremenih informacionih tehnologija i sl. - mora da bude u sferi interesovanja svakog arhiva, jer mu je cilj da obezbedi dugoročnu zaštitu arhivske građe.

Univerzitetski profesor-arhivista dr. Azem Kožar u priručniku »Arhivistika u teoriji i praksi«, Tuzla, 2005. godine, govoreći o arhivističkoj etici, kroz deset propisanih Kodeksovih načela, izabrao je za komentarisane dva aspekta (tačke paragrafa) 8, koji propisuje »da osobito poverenje koje je dato arhivistima u nadležnost treba da koriste na dobro sviju i ne služe se svojim položajem za ličnu ili bilo čiju neopravdanu korist«. Autora ovog referata je to podstaklo da upravo o tom načelu i sam nešto kaže.

Ranije je na prostorima bivše SFRJ, u vezi sa poslovima nadzora arhiva (arhivista) nad stanjem zaštite i sredenosti arhivske građe u nastajanju (u registraturama), bilo slučajeva protivpravnog sticanja materijalne koristi. Naime, arhivisti koji su vršili nadzor, umesto profesionalnog odnosa, umeli su, da tamo gde

nisu strikno primenjivani zakonski i podzakonski propisi, učenom iskoriste slabost zaposlenih u registraturama (koji su uzgred rečeno, u dosta slučajeva nestručni). Oni su kod nadzora odgovornim pojedincima u registraturama predočavali njihove zakonske i podzakonske propuste, i pretili im (nadzornoj službi) podnošenjem krivičnih ili prekršajnih prijava nadležnim sudskim ili upravnim organima, zavisno od težine učinjene povrede propisa. Umesto toga, nuđeno im je navodno najbolje rešenje, da im ti isti arhivisti, koji su obavili kontrolu, uz dobru naknadu »dovedu« arhivsku građu u red. Takve ponude su najčešće i prihvatane.

Time su se kršile odredbe Etičkog kodeksa arhivista, jer su se neetički ponašali. Razlozi nisu bili samo nesavesno poslovanje i zarada novca, već je to bilo povezano, pa i uslovljeno zbivanjima u društvu, a posledica je poremećenost sistema vrednosti društva u tranziciji. U zemljama razvojne demokratije teško da bi se to moglo desiti.

Isto tako, u okviru istog načela (osmi paragraf), predviđeno je »da arhivisti ne dopuštaju nikome izvan svoje struke da se meša u njihove poslove i zadatke«. Postavlja se pitanje da li je to moguće ispoštovati u zemljama u tranziciji? Ne, to nije moguće, čak ni u zemljama stabilne demokratije, a kamoli u zemljama koje »uobličavaju« (u zemljama u tranziciji). Politika odlučuje i o strategiji razvoja arhivske struke u zemljama u tranziciji. To se ostvaruje ne samo zakonima, već i preko njihovih predstavnika delegiranih u najviše stručne arhivističke organe u arhivskim savetima ili upravnim odborima. Tako je politika ponekad direktno uticala na rad u pojedinim državama ili kako se u navedenom Priručniku za konkretni slučaj iznosi »na rad bosanskohercegovačkih arhivista«. I ne samo tamo, takvih ili sličnih primera je bilo i u drugim državama, a naročito u zemljama ranijeg socijalističkog društvenog uređenja.¹⁶

Arhivisti je potrebna nova revolucija ili, naučno govoreći, nova paradigma. Memorija treba jednako da obuhvati: bogate-siromašne, učene-neobrazovane, većinu-manjinu, muškarce-žene, odrasle-djecu, državnu upravu-nevladine organizacije, dobro-loše, istinito-lažno. Nova tehnička čudesa i nove informativne mogućnosti, koliko god proširuje krug našeg saznanja, toliko i omogućuje »silama zla da da sliku sveta uobličavaju prema svojoj volji i laž proizvode u istinu. U takvom svetu činjenice gube vrednost, istina se revitalizuje, pa je i najveću nepravdu moguće promovisati u 'višu' pravdu. Politika i etika se odavno ne dozivaju. Božanstvo pravde počesto zamenjuje demon interesa«.¹⁷

Zadaci i preporuke arhivista, na osnovu usvojenog Kodeksa, u glavnim crtama bili bi da: sačuvaju integritet arhivskih fondova, štite, vrednuju, odabiraju i čuvaju arhivsku građu u njenom istorijskom, pravnom, naučnom i administrativnom konceptu, poštujući pravo porekla građe, sačuvaju integritet dokumenta, obezbede dostupnost i razumljivost dokumenta, da prilikom obrade dokumenata vode evidencije da bi lakše mogli da urade obrazloženja i informativna sredstva, promovišu laku dostupnost korisnicima arhivske građe, pravo na privatnost, poštovanje važećeg arhivskog zakonodavstva, pristup arhivskoj građi, državnu bezbednost, da ne zloupotrebljavaju ukazano poverenje obavljanja časne dužnosti arhiviste, te da izbegavaju sticanje lične koristi zloupotrebljavajući posao koji obavljaju, da u svom poslu budu profesionalci i da se u tom pravcu stalno osposobljavaju, kao i da unapređuju zaštitu i korišćenje svetske arhivske baštine kroz saradnju sa pripadnicima sopstvene struke i sa licima koji rade u drugim delatnostima. Ove odredbe obaveznosti odnose se pre svih na imaoce i stvaraoce

---

¹⁶ Dr. Azem Kožar, *Arhivistika u teoriji i praksi*, Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2005.

¹⁷ Gojko Đogo, *Dva venca*, časopis za književnost i kulturu-Bileća, 2007/2008.

arhivske građe i sve zaposlene u pisarnicama registratura i, naravno, na arhivske radnike zaposlene u arhivskim ustanovama. Dokumenta se čuvaju i moraju sačuvati, kako bi jednom ili u više navrata, koristila fizičkim i pravnim licima kojima su potrebna u razne svrhe. Razlog je taj što arhivska građa sadrži obilje informacija čije korišćenje direktno utiče na stepen ostvarenja ljudskih prava i sloboda, to jest, na demokratizaciju ukupnih odnosa u svakoj sredini. Mnoga od tih prava se ostvaruju preko arhiva, posredno, a dok je građa u registraturama i neposredno, izdavanjem informacija kao dokaza iz arhivskih fondova i zbirki. Na taj način arhivi utiču na mogućnost ostvarenja jednog od najvećih dometa civilizovanog sveta, a to su ljudska prava. Svakako, to će zavisiti kako od karaktera političkog sistema, tako i od institucija sistema u koje ubrajamo i same arhive.¹⁸

Da bi čovek, koji je po prirodi stvari osetljivo lice, delovao u smeru struke, propisanih normi domaćeg i međunarodnog zakonodavstva, Kodeksa arhivista i drugih preporuka svetske arhivske asocijacije arhivista, treba ga motivisati da »zadate poslove« obavlja u stvaralačko humanističkom pravcu. Delujući u tom pravcu on ostvaruje visoke rezultate. Zato se ne bi smelo dozvoliti da arhivista pravi jaz između normativnog i onog što primenjuje. Zavisno od toga koliko konkretno stručno lice veruje u propisano, u tolikoj će ga meri, po pravilu i primenjivati. Upravo i zbog toga, pre svih, zaposlene u arhivima treba motivisati i usmeravati da »izrastaju« u samostalne ličnosti, koje samostalno odlučuju. Sve propisane odredbe Kodeksa imaju za cilj da, kako kroz obaveznost, tako i kroz prava štite i zaštite arhivsku građu, da je stručno, svesno i savesno obrađuju i učine je što dostupnijom za korišćenje, trudeći se da uvek poštuju važeće zakonske propise i privatnost, kako bi njihov sveukupan rad koristio na dobrobit svima.¹⁹

Autor ovog rada je na prošlogodišnjem, Međunarodnom savetovanju u Radencima 2007. godine, podneo referat pod naslovom »Korišćenje i objavljivanje arhivske građe koja se odnosi na zarobljenike i logoraše iz Drugog svetskog rata (moralna i pravna zaštita njihove ličnosti)«. Dokumenta koja je konsultovao, nalaze su se u fondovima Arhiva Jugoslavije. U tom referatu govorio je o patnjama i zverskim mučenjima ratnih zarobljenika sa jugoslovenskih prostora u zloglasnim logorima Evrope. Nad njima su vršeni najnehumaniji eksperimenti koji ne dolikuju ni životinjama, a kamo li ljudskom biću. Od trpljenja sopstvenih psihičkih i fizičkih mučenja i gledanja šta se nad drugim zarobljenicima-logorašima radi, veći broj logoraša je izludeo. Injekcije su im davane samo radi medicinskih eksperimenata i uništenja. Izgleda da su »gasna komora i krematorijum« bili jedine dobre i isprobane lekarske preventivne.

Poštujući privatnost mučenih ljudi na kojima su vršeni i eksperimenti, bilo bi nemoralno, a time i nenormalno, da se kroz navođenje njihovih imena iznose oblici ogleđa i mučenja koji su vršeni nad njima, jer se time nanosi bol i patnja ne samo stradalnicima, već i njihovim članovima porodica. Samim tim, iz humanih i moralnih razloga, da se ne bi povredilo dostojanstvo ličnosti i naneli bolovi i patnje, ti dosijei nisu davani na korišćenje, iako su rokovi zabrane istekli, jer je uvek nadjačavala svest i savest onih koji su o tome odlučivali. O tome je odlučivao starešina Arhiva. To nije bila moralna norma iz obaveznosti, već neka lična karakterna obaveza, kojom se ispunjava neka moralna vrednost. Bilo je to njegovo diskreciono pravo. To bi bila

---

¹⁸ Dr. Azem Kožar, *Arhivistika u teoriji i praksi*, Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2005.

¹⁹ Jovan P. Popović, *Uporaba in objavljivanje arhivskega gradiva, ki se nanaša na vojne ujetnike iz Druge svetovne vojne (Moralna in pravna zaštita), Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*, Maribor, 2008.

prava primena jednog od principa-načela Etičkog kodeksa arhivista koji su prema tim mučenicima i njihovim porodicama iskazali humanost.

Postavlja se pitanje, dali bi bila povreda Etičkog kodeksa arhivista, ukoliko se ne bi u javnost iznela imena ratnih mučitelja - zločinaca ili ukoliko bi se objavila imena žrtava nad kojima su vršeni eksperimenti? Povreda etike i morala bilo u oba slučaja. Naredbodavci i izvršioци tih gnusnih dela ne bi smeli izbeći propisane kazne, niti njihova imena ostati neobjavljena. Naprotiv javnost sa tim mora biti upoznata. Takođe ne bi trebalo dozvoliti korišćenje arhivske građe ratnih zarobljenika, nad kojima su vršena »vivo eksperimenti«, jer bi se time vređala njihova ličnost i dostojanstvo i nanosio bol i patnje. Tako je i postupano u Arhivu u kom je autor referata radio.

Arhivisti ne smeju da služe samo vlasti i politici i da su uz vlast, što je od ranije i bila praksa, već uz struku i nauku i da poštuju ličnost svakog građanina, te da se prema arhivskim dokumentima odnose kao i prema svojim najvažnijim-ličnim dokumentima (kao što su lična karta, pasoš, diploma, zdravstvena legitimacija i sl.).

Arhivisti skoro svih zemalja sveta su svesni saznanja: da je sve veći pritisak za korišćenjem arhivske građe, da je sve prisutnija savremena tehnika, koja je u funkciji razmene informacija i da je etički i moralni pritisak koji arhivisti osećaju u svesnosti značaja snage i vrednosti autentičnog dokumenta, koji je jači od vremena, pa se prema njima i odgovorno osećaju i odnose. Iako iscrpljeni u stručnom radu arhivisti voljno ili nevoljno preuzimaju na sebe obavezu da snose odgovornost za višestruko i kompleksno pitanje zaštite države ili pojedinca kod određivanja koja dokumenta i informacije treba uskratiti korisnicima, u cilju zaštite interesa svih subjekata, bez obzira što znaju da je sama istina najmanje štetna i da treba nastojati da to saznanje prodre i u stavove državnih organa. Svakako toga moraju biti svesni i zakonodavci donoseći zakone, i druge propise kojima se preciziraju obaveze arhiva.

Prilično sporo, ali je u ovim vremenima sve više prisutno saznanje da arhivska delatnost dobija mesto koje joj pripada u društvu. Arhivisti takođe. Upravo, i zbog toga, arhivisti su ti koji moraju imati i odigrati važnu ulogu u potpunoj i pravilnoj primeni Kodeksa.

SUMMARY

ETHICS AS A CULTURE OF PROFESSION REGARDING THE ARCHIVISTS' CODE OF ETHICS

A country, when found in a changed economic, political and social situation, needs to question its authorities whether the leading social structures are really ready and capable to undertake the inherited state's organization and its management, despite the openly expressed readiness for a change, transforms very slowly. The key function the state authorities have to perform during the processes of state transformation is the establishment of a legal state. Adoption of modern legislation which covers all of the social segments is the main precondition for the transition states in order to be accepted by the local, European and international associations. Their international position and respect depends upon this prerogative.

Archival legislation and the organization of archival service in the Republic of Serbia is rather well set and mostly in compliance with modern archival development and management of this very important, state and socially orientated profession.

Nevertheless, there is a lot more waiting to be done for archival service in Serbia to be fully harmonized with the developed world.

Code of Ethics, adopted by the General Assembly of the International Council on Archives at its XIII session in Beijing (China) in 1996, represents an enormous contribution to the archival science and the archival profession itself. Everyday implementation of the Code must become an evident professional need of each professional archival worker having in mind the complexity, responsibility and sensitiveness of archival work. Archivists must provide inventive and consistent outcomes for the most important issues of their profession, thus creating the basis for the practical implementation of established high standards of conduct for the archival profession as prescribed in the Code of Ethics.

The ethics in the archival profession is very important, both for the archival material and the archivists, who should protect it, process it and make it available for research. That is why the Code was intended to provide an ethical framework for the guidance of members of the profession, for reminding them of professional responsibility and for raising the awareness and public confidence of the society in the archival profession. That is why the Code of Ethics should be available to all professionals engaged in the protection of archives and records through the educational system and the legislation, which must foster its implementation and sanction its abuse.